

TÜRKİYE'NİN SİYASİ HAYATINDA NECMETTİN CEVHERİ'NİN YERİ VE ÖNEMİ (1951-2002)

Hüseyin ŞEYHANLIOĞLU*

Öz

Türkiye'nin siyasi hayatında, döneminde etkili olmasına rağmen hakkında çok az sayıda akademik çalışma yapılmış kişilerden biri de Necmettin Cevheri'dir. Bu, esasen akademik camiamızın eksikliklerindedir. Bu çalışmanın amacı da gelecek nesillere Necmettin Cevheri'nin tanıtılmasıdır. Necmettin Cevheri'nin 1951 yılında Demokrat Parti'yle başlayan siyasi hayatı, yine aynı düşünce ve kadrolara sahip olan Adalet Partisi'yle devam etmiş ve Doğru Yol Partisi'yle (DYP) 2002 yılında, kendi isteğiyle bitmiştir. Cevheri, 51 yıllık siyasi hayatında Türkiye'nin hararetli dönemlerinde il başkanlığından başlayarak Parti'nin tüm kademelerinde görev yaptığı gibi hükümette bakanlık, başbakan yardımcılığı ve Başbakan vekilliği görevlerinde bulunmuştur. Necmettin Cevheri ismi başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde olmak üzere Bölge'nin/Parti'nin ağabeyi, Parti'nin ağır topu ve Demirel'in sağ kolu olarak ve GAP ile özdeşleşen 51 yıllık siyasi hayatında ismi ve soy ismi gibi siyasette ve toplumda saygıyla bilinmektedir. Bu çalışmanın amacı siyasi hayatımızda karanlıkta kalan önemli siyasi noktaları, bugünkü siyasi aktörlerin ve olayların üzerinde, Necmettin Cevheri'nin yeri ve önemini açıklamaktır. Bunun için bizzat Cevheri'yle yazılı, sözlü ve döneminin önemli siyasi kişileriyle görüşmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye'nin Siyasi Hayatı, Demokrat Parti, Adalet Partisi, Doğru Yol Partisi, Necmettin Cevheri

THE PLACE AND IMPORTANCE OF NECMETTIN CEVHERİ INTURKEY'S POLITICAL LIFE (1951-2002)

Abstract

Although he was influential in Turkey's political life during his time, Necmettin Cevheri is one of the rare people about whom very few academic studies have been conducted. The aim of this study is to introduce Necmettin Cevheri to future generations. Necmettin Cevheri's political life, which started with the Democrat Party in 1951, continued with the Justice Party, which also had the same ideas and cadres, and ended with the True Path Party (DYP) in 2002 of his own accord. In his 51-year political life, Cevheri served at all levels of the Party, starting from the provincial presidency during the hectic periods of Turkey, as well as serving as a minister, deputy prime minister and deputy prime minister in the government. The aim of this study is to explain the important political points in our political life, the effects of Necmettin Cevheri on today's political actors and events. For this purpose, written and oral statements written by Cevheri himself and interviews with important political figures of the period were conducted.

Keywords: Political Life of Turkey, Democrat Party, Justice Party, True Path Party, Necmettin Cevheri

1. GİRİŞ

İttihat ve Terakki Fırkası'nın (İTF), 23 Temmuz 1908 yılında başlayan iktidarı, Türkiye'nin siyasi hayatında yeni bir dönemin başlangıcıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun bitişi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu başlatan bu süreçte yaşanan gelişmeler, günümüze kadar siyasi hayatımızı etkilediği görülmektedir. Örneğin, bugün Cumhuriyet Halk Partisi İTF üzerinde temellendirilirken, 22 yıldır aralıksız iktidarda bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) kendini bu dönemde İTF'nin karşıtı olarak konumlandıran Hürriyet ve İtilaf Fırkası (HİF) üzerinde konumlandırmaktadır.

İTF ve HİF şeklindeki liberal muhafazakâr ve laik-batıcı siyasi ideolojik yapılanma, Cumhuriyet Halk Fırkası (CHP) ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TpCF) olarak Türkiye Cumhuriyeti'ne de aynen intikal etmiştir.

Kurtuluş savaşı sırasında I. ve II. Grup olarak konumlanan bu siyasi yapı, 1923 yılında Osmanlıdan Cumhuriyete geçilmesine rağmen 1946 yılına kadar tek adam, tek ideoloji ve devrim odaklı siyasi süreç aynen devam etmiştir. Örneğin, 21 Temmuz 1946 yılında yapılan ilk çok partili siyasi seçimler “açık oy, gizli sayım ve sayımdan sonra oy pusulalarının yakılarak yok edilmesi” şeklinde yaşanmıştır. Ancak buna rağmen açık oy ve gizli sayıma rağmen İstanbul'da ve bakanların aday oldukları seçim bölgelerinde dahi seçimi kaybeden CHP'nin 23 yıllık tek parti ve tek adam saltanatı sarsılmış ve Demokrat Parti'nin baskısıyla, 16 Şubat 1950'de kabul edilen 5545 sayılı kanunla “açık oy, gizli sayım ve hâkim teminatı” ile Türkiye'de dört yıl sonra yapılan ilk demokratik seçimlerde, (14 Mayıs 1950) yeni bir dönem artık başlamıştır.

DP'nin 2 Haziran 1950 tarihinde iktidara gelmesiyle, Necmettin Cevheri'nin tabiriyle “kara kuru ve çelimsiz bir Anadolu çocuğunun, lordlar masasına ilişip ben de varım” demesi gibi, Anadolu halkı tarihinde ilk kez kansız bir halk ihtilaliyle, siyasi kurtuluş savaşını da kazanmış oluyordu.

Babası Hacı Ömer Cevheri'nin ilk vekillerinden ve kurucularından olduğu Demokrat Parti'yle başlayan siyasi hayatı, yine aynı siyasi düşünceye sahip Adalet Partisi'yle (AP) sürdürüp, Doğru Yol Partisi'yle (DYP) sonlandıran (2002) Necmettin Cevheri; 1951-2002 yılları arasında, bakanlık, başbakan yardımcılığı ve başbakan vekilliği görevlerinde bulunmuştur.

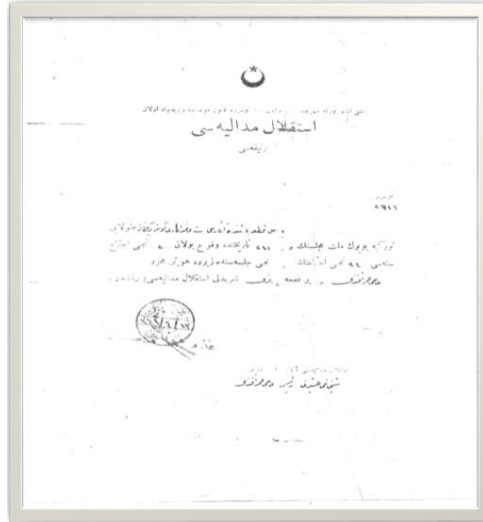
5 Eylül 2023 tarihinde vefat eden Necmettin Cevheri hakkında çok az sayıda akademik çalışma bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar da genellikle atıf veya görüş bildirme şeklindedir.

Bu çalışmada, Türkiye'nin 1951-2002 yılları arasındaki siyasal hayatı bizzat siyasetin merkezinde yer alan ve liberal muhafazakâr DP'nin devamı olan AP, DYP ve Necmettin Cevheri odaklı olarak anlatılmıştır.

1. NECMETTİN CEVHERİ'NİN SİYASİ DÜŞÜNÇESİNİN OLUŞUM SÜRECİ

1.1 Necmettin Cevheri'nin Kişiliği, Ailesi ve Siyasi Çevresi

Necmettin Cevheri'nin babası DP'nin ilk Şanlıurfa Milletvekillerinden olan Hacı Ömer Cevheri'dir. Kırmızı şeritli İstiklal madalyasına sahip ve kurtuluş savaşı gazisi olan Hacı Ömer'in ailesi, bölgede tanınan Şeyhanlı aşiretinin Kubat koluna mensuptur. Hacı Ömer'in kendisi de bu ailenin devlet, şehir ve Ankara'yla irtibatını sağlayan, lise eğitimini almış okur-yazar ve önde gelen bir kişisidir.

Fotoğraf 1. Şeyhan aşireti namına Hacı Ömer Cevheri'ye TBMM tarafından(1925) verilen Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası ve Beratı

Kaynak: Cevheri, 2013: 41

Nüfuzlu bir aile ve o ailede etkin bir karakter olan Hacı Ömer Cevheri, 1939 yılında, Dersim (Tunceli) olayları ve hala anlaşılamayan sebeplerle Urfa'dan Amasya'ya sürgün edildiğinde, Necmettin Cevheri henüz 9 yaşındadır. Bu sürgün, onun hayatında derin etkilerde bulunmuştur. Çünkü Urfa'daki konakta gayet mutlu ve saygın bir hayat yaşayan Cevheri'nin hayatı bir anda bilinmeyen bir yere, sürgün ve küçümseyici bir sürece dönüşmüştür.

Necmettin Cevheri'nin babası Hacı Ömer Cevheri, 14 Mayıs 1950 seçimlerinde Urfa milletvekili adayı olmuş ve kazanmıştı. Ancak henüz bir yılını yeni bitirmiş milletvekili iken, köyü olan İlhan'dan Urfa'ya gelirken Akziyaret köyünde geçirdiği bir trafik kazasında ağır yaralanmış ve bir yıl sonra yakalandığı akciğer kanserinden vefat etmiştir (1952). Necmettin Cevheri ailesini ve bu süreci şöyle tanıtmaktadır (Cevheri, 2013:53-54):

Mensup olduğumuz Şeyhanlı Aşireti, Urfa'nın en kalabalık aşiretlerinden biridir. Urfa dışında Mardin'de, Suriye'de, Van'ın Erciş, Çaldıran ve Muradiye İlçelerinde, Hatay'ın Kırıkhan İlçesinde, Antep'in Karkamış İlçesinde ve Ankara'nın Haymana İlçesinde bile mensupları ile meskûn köyler vardır. Bu Aşiretin Hazreti Hüseyin ve daha sonra Şeyh Abdulkadir GEYLANİ neslinden geldiğine dair yörede ve ülkede kuvvetli bir inanış ve kabul vardır. Şeyhanlılar, asırlar boyunca Anadolu coğrafyasında Kürtlerle bir arada ve içi içe yaşamak suretiyle Kürt etnik yapısıyla kaynaşmış ve bütünleşmişlerdir. Şeyhanlıların her dönemde Devlete büyük bir sadakatle bağlı olarak hizmet ettiği herkesçe bilinir. Yukarıda bahsettiğim üzere, Babamın İstiklal Madalyasındaki gerekçe ile bu husus Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından da tescil edilmiştir.

Amasya'dan bir yıl sonra bir CHP'li vekil dostunun yardımıyla Adana'ya dönen Hacı Ömer Cevheri DP'nin kurulmasıyla Urfa teşkilatında görev almış ve DP'den ilk Urfa milletvekili seçilmiştir. Cevheri süreci ve siyaset ilk adım atışını sonucu şöyle anlatmaktadır (Cevheri, 2013: 39):

1950 Seçimlerinde, Türkiye genelinde yüzde 55 oy oranı ile 416 milletvekili çıkaran Demokrat Parti, Urfa'da ise 56 bin civarında oyla Cumhuriyet Halk Partisini 4 bin oy geçmiş ve sistem gereği tüm milletvekilliklerini kazanmıştı. Bunlardan biri de Babam Hacı Ömer CEVHERİ idi. Ben de 01.01.1951 günü Ankara Maltepe Demokrat Parti Ocağı'na üye kaydımı yaptırdım. O zamanki kanunlarda siyasi partilere giriş yaşı 21 idi. 1930 doğumlu olduğum için, 1951 senesinin birinci günü, yani siyasi partiye üye olma hakkını kazandığım ilk gün, resmen Demokrat Partili oldum.

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra DP kapatılmış ve mensupları da ağır baskılara maruz kalmıştır. Bundan sonra kurulan AP'de görev Necmettin Cevheri ise 1955 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinden avukat olarak mezun olarak babasının yerine siyasi görev alacaktır.

3 Kasım'da yapılan AP Genel Kongresi'nde Saadettin Bilgiç ve Süleyman Demirel sahnede idi. Bilgiç'e göre (Bilgiç, 1998: 136), "Delegeleri, Demirel'i desteklemeye sevk eden bir önemli olay da Bilgiç başkanlığı kazansa bile askerlerin ona iktidarı vermeyeceği" yolundaki söylentilerin yayılmasıdır. Demirel'in, Bilgiç'ten iki kat farkla (1072) kazandığı bu yarışta, Necmettin Cevheri, Demirel ile 40 yıl sürecek siyasi yola çıkmış olacaktı. Böylece Türkiye siyaset tarihinde, bir parti liderinin yarışmayla kararlaştırılması ilk kez olmuştur. Abadan'a göre (Abadan, 1966: 120) bir partinin delegeleri, ilk defa partinin kurucuları dışından birini genel başkanlığa seçmişlerdir.

Demirel, İnönü'nün 1946 seçimlerinde Bayar liderliğindeki DP'ye yaptığı gibi, erken ve kolay bir zaferi kazanmak için, seçimlere sekiz ay kala, CHP'nin azınlık hükümetini devirmek için MP, YTP ve CKMP ile birlikte bir ay sonraki 1965 bütçesine ret oyu sağlamış ve İnönü hükümetini devirmeyi başarmıştır.

Bu erken zafer sonucunda Demirel, “İsmet Paşa’yı deviren adam” olarak konuşılmaya başlanmıştır.

1965 seçimleri öncesinde Demirel, partinin kitap okuyup, dua eden vatandaş amblemi yerine, şaha kalkmış rahvan bir kır at kullanmıştır. Fuat Köprülü’nden alınan, pozitif enerji ve hareket imajı vermeye çalışan bu amblem, 14 Mayıs’tan günümüze kadar Türkiye siyasetinin en önemli amblemi olan “Yeter! Söz Milletindir” in ikinci versiyonu olarak görülebilir.

AP açısından, başarılı geçen bir kampanya döneminin ardından gerçekleşen bu seçimlerden AP, %53 oy oranıyla 240 milletvekili çıkarmıştır. Bu oy oranıyla AP, DP’nin girdiği son seçimde (1957) aldığı oy oranının (%48) da üzerine çıkmayı başarmıştır.

Urfa alay komutanı Şemsettin Taner’in kiracısı olduğu bir malikânedен, altı ahır, tek odalı bir yerde devam eden sürgün hayatı ve kısa sürede ölen anne ve babasıyla, 21 yaşında yüklendiği aile yükü, Necmettin Cevheri’nin karakteristik özellikleri olan risk almama, ağır, özgün, temkinli, saygın, zikzak yapmama, çalışkan ve perde gerisinde durma özelliklerini oluşturmuştur.

Kısaca bu dönemde siyasi hayatımızda AP ve Demirel etkin olurken, Necmettin Cevheri de hem parti merkezinde hem de Doğu ve Güneydoğu’da öne çıkmış ve bu süreç 2002 yılına kadar devam etmiştir.

1.1 Süleyman Demirel ve Necmettin Cevheri (1965-1969)

Başbakan Adnan Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu’nun idam edildiği, kanlı 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra

geçen beş yıllık koalisyon ve kriz hükümetlerinden sonra seçimler yapılmış ve DP'nin devamı olarak görülen AP, %53 oyla, Meclisteki 450 vekilin 240'ını kazanmıştır. Bu zafer, muhafazakar siyasetin ikinci büyük zaferidir. (Üçüncüsü ANAP'ın 1983 zaferi olarak görülürken, dördüncüsü AK Parti'nin 2002 yılında görülmüştür.)

Birinci Demirel hükümeti için mecliste yapılan güven oylamasında, AP'nin 240 vekiline karşın, hükümet 252 kabul oyu almıştır. Hükümetin kurulmasıyla Türkiye, 1969 seçimlerine kadar sürecek istikrarlı bir döneme girmiştir. Bu hükümet tarihimize I. Demirel Hükümeti olarak geçmiştir. Cevheri, ilk kez bakanlığa kadar ulaşan hayat sürecini şöyle anlatır (Cevheri, 2013: 114):

(Şanlıurfa İl Başkanı) Adaylık için başvuruların istifalarını karar defterine işleyerek telgrafla Genel Merkeze bildirdim. Adaylık müracaatında bulunan arkadaşlara başarı ve şans dileyerek istifa müddetinin sonu olan saat 17.00'ye kadar Partide oturdum. Daha sonra partiden ayrılıp Belediyeye gittim. Belediyenin bahçesinde Atatürk büstünün önünde hemen her akşam toplanıp sohbet ettiğimiz, çay içtiğimiz bir yer vardı. Oraya geldiğimde belediye başkanı Mustafa KILIÇ henüz gelmemişti. Bir iki arkadaş vardı. Sohbet ederken Reis Mustafa KILIÇ geldi. Bizi yalnız bırakmak için o arkadaşlar kalktılar. KILIÇ oturduktan biraz sonra bana Urfa şivesiyle aynen şunu söyledi. "Bilimisen (Biliyor musun) sen artık İl Başkanı değilsen" dedi. Anlar gibi oldum ama inanmadım. "Biz seni (senin) adıyla (adına) istifa ve adaylık telgrafını çektik bile. Alabilisen get geri al" dedi. İnanılması güç ama milletvekili adaylığımın, milletvekilliğimin, bakanlık görevlerimin, darbelerin, düşüşlerin, yeniden çıkışların yer aldığı siyasi hayatımın ondan sonraki uzun dönemi aynen böyle başladı.

Cevheri'nin aktif görevde bulunduğu AP, 1965-69 döneminde ortalama %7 kalkınma hızı ve %5 enflasyon oranıyla uzun yıllar vatandaşlar arasında konuşulan başarı elde etmiştir. Bu dönemde reel gelirler de %20 ortalamayla artmıştır. 1969 yılında makinayla tarım yapılan toprak miktarı, yaklaşık

100.000 traktörle %30'a yükselmiştir. Bu ortam içerisinde yapılan 12 Ekim 1969 seçimlerinde bir önceki seçime göre katılım %71'den %64'e düşerken AP'nin de oyları %53'ten %47'ye düşmüştür.

Demirel, Cumhurbaşkanı Sunay ve arkasından mecliste güvenoyu alarak 31.hükümetin Başbakanı olarak 3 Kasım 1969'da görevine başlamıştır. Ancak bu hükümet Demirel'in beklemediği bir şekilde kısa süreli olacaktır. AP'de de 1955 yılındaki DP gibi aşırı güç zehirlenmesi yaşanmış ve kendi parti üyeleri tarafından hükümet düşürülecektir. Cevheri şöyle açıklamaktadır (Cevheri, 2013: 120):

Urfa'da elde ettiğimiz başarının verdiği zafer havası ile Ankara'ya döndük. Çok şükür seçimler olaysız geçmişti. Yeniden üyeliğine seçtiğim Dünya Parlamentolar Birliği sonbahar toplantısı için Hindistan'ın Yeni Delhi şehrine gidecektik. ... Toplantıda bir konuşma yapmıştım. Elçilik Müsteşarıyla birlikte hazırlamıştık. O günlerin konuları olan Mescid-i Aksabaskını ve Bosna-Hersek olaylarını içeren bir metindi. Fransızcaya tercüme ederek yazılı metin üzerinden konuşmamı yapmıştım. Ertesi gün Müsteşar heyecanla gelerek "Tebrik ederim" dedi. "Tebrik edecek ne var? Sıradan bir konuşmaydı, zaten beraber yazmıştık" dedim. "Hayır, hayır. Ankara'dan kripto geldi. Yeni hükümet kuruldu. Siz de Turizm ve Tanıtma Bakanı oldunuz" dedi.

Böylece Şanlıurfa'dan milletvekili olarak Ankara'ya gelen Cevheri, kısa sürede AP'nin seçim işlerinden sorumlu Genel Başkan Yardımcısı ve Turizm ve Tanıtma Bakanı olacaktır.

1965-71 yılları arası geçen dönemde hem Cevheri hem de DP'nin devamı olan AP'nin toplum ve devlet nezdinde, liberal muhafazakâr siyasi düşüncesiyle rüştünü ispatladığı görülmektedir. Ancak bu siyasi düşünce, 12 Mart darbesiyle parçalanacak ve etkileri günümüzde devam eden Türk Milliyetçiliği (MHP) ve Siyasi İslam (MSP) düşünceye dayalı siyasi partilerin ortaya çıktığı görülmektedir.

2. 12 MART DÖNEMİNDE NECMETTİN CEVHERİ

2.1 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası Karşısında Necmettin Cevheri

Bu dönem siyasi hayatımızda sağ-sol çatışması, koalisyonlar, MC hükümetleri, Kıbrıs Harbi ve ekonomik krizler olarak bilinir. Bu dönemde AP, MNP, DP ve MHP arasında bölünen DP kökenli oylar, bazen CHP'yle bazen de AP öncülüğünde Milliyetçi Cephe hükümetleri kurmuştur. Ancak bazen de bugün dahi uygun görülmemiş ve dönemin CHP lideri Bülent Ecevit'in hayatının en büyük hatası dediği ve 11 vekilin Bakanlık vaadiyle CHP'ye transferi gibi Güneş Motel siyasi olaylar yaşanmıştır.

12 Mart 1971 saat 13.00'de radyodan okunan ve Cumhurbaşkanı ile meclise gönderilen, üç maddelik muhtıra ile demokratik süreç noktalanmış oldu. 12 Mart Muhtırasının etkisi psikolojik de olsa kısmen kırılınca, iki yıl sonra genel seçimler yapıldı. Bu seçimlerde de tıpkı on yıl önceki gibi CHP darbe sonrası birinci parti olmuş ve parçalanmış AP'den ayrılan Demokratik Parti ve Milli Selamet Partisi ortaya çıkmıştı.

Bu dönemin seçim sistemine göre değil, temsilde adalet olsa da yönetimde istikrar ortadan kalkmış ve ülke, Milliyetçi Cephe (MC) olarak tanımlanan (AP, MSP ve MHP) üçlü koalisyonlarla 12 Eylül 1980 darbesine kadar yönetilecekti. Böylece, siyaseten bölünmüş toplum üzerinde temellenen bölünmüş siyasi yapının doğal sonucu olarak adil olsa bile yönetemeyen bir demokrasi ortaya çıkmıştır.

1973 seçimlerinde AP, kopmaların sonucu olarak %30 oy oranıyla dördüncü parti olmuştur. MSP, amblemi gibi Mecliste anahtar konumuna gelmiş ve zit

görüşlü de olsalar, İnönü'yü deviren Bülent Ecevit'in CHP'si ile koalisyon hükümeti kuracaklardı. Burada ilginç olan CHP oylarının darbeyle artıp darbe etkisinin azalmasıyla azaldığı ve aynı şekilde AP'den kopan partilerin birleşmesi halinde %50'den fazla olan DP ve AP taban oylarının korunduğu ancak siyasi bölünmüşlük sonucu ülkede koalisyonların başladığı görülmektedir.

Bu dönemde bölünmüş siyasi yapı sonucu hükümetler fazla uzun ömürlü olamıyorlardı. Bu durum maalesef 1993-2002 yılları arasında da görülecekti. Bunun sonucu olarak ülkede iktisadi, siyasi ve içtimai krizler ortaya çıkmıştır. Bu tablo 2002 yılından beri tek başına iktidarda bulunan AK Parti tarafından, bu sıkıntılar hatırlanarak, 2018'den itibaren uygulanan Başkanlık sisteminin başlangıç tarihi olan bu on yıllık dönemi Cevheri şöyle anlatır (Cevheri, 2013:149-152):

Demirel Başkanlığında kurulan Birinci Milliyetçi Hükümet, 31 Mart 1975'de göreve başladı. Sol muhalefet, hükümet ilanının 31 Mart gününe rastlamasını da ayrı yönden eleştiri konusu yapmakta gecikmedi. Hükümetimizi 31 Mart Hükümeti diye adlandırarak, Osmanlı Dönemindeki 31 Mart irtica hareketi ile özdeşleştirmeye çalıştılar. Bu Hükümette de, Ecevit Hükümetinde olduğu gibi ERBAKAN Başbakan Yardımcısı idi. Ayrıca diğer sağ Milliyetçi Partilerden Güven Partisi ile Milliyetçi Hareket Partisi de Hükümete dâhil olmuştu. Güven Partisi Genel Başkanı Turhan FEYZİOĞLU ve Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Alpaslan TÜRKEŞ diğer Başbakan Yardımcıları idiler. ECEVİT'in açtığı kapıdan Devletin içine giren ERBAKAN bu yürüyüşüne devam ediyor, bir de 27 Mayıs darbesinin önemli ismi TÜRKEŞ, ilk defa sivil bir hükümette yer alıyordu. 27 Mayıs 1960'dan sonraki askeri hükümette görev alışı sayılmazsa, bu da onun yönünden bir ilkti. Bu Hükümet döneminde, 3 Nisan 1977'de, hem Parti, hem Urfa, hem de şahsım yönünden çok büyük bir olay cereyan etti. Evet, bu hükümet Urfa Tünellerinin temelini atıyordu. Tarihi bir olaydı....Baraj temelleri dinamit patlatılarak atılmıştı. Kur'an'dan bir surenin bazı ayetleri okundu ve patlatma butonuna basıldı.Dinamitler patladı, renk renk dumanlar göğe yükseldi. Önce gözlerim yaşardı, kendimi tutamadım, ellerimi yüzüme kapatıp ağladım. Kolay değil, çatlayan

topraklara, boynu bükük kuruyan ekinlere, binlerce yıldır uzaklarda sessizce yatağında akan Fırat'ın suyu geliyordu. İnandırması zordu ama geliyordu işte. Tarih 3 Nisan 1977, saat 16.00 idi. Bu tarih Urfa'nın ve bu suyun damlayacağı her yerin hayatında en önemli dönüm noktasıdır. Bir milattir. Siyaset unutturur, yapanlar da unutulur. Ama bu su akmaya devam eder. Önemli olan da zaten onun akmasıdır. Bu Hükümet DEMİREL'in kurduğu dördüncü kabineydi ve zamanın istikrarsız şartlarına rağmen epey uzun sürdü sayılabilir. 1975 Martından 1977 Haziranına kadar devam etti. Bizim Urfa tünellerinin temelini atılmasından iki ay sonra yerini ECEVİT'in 2.Hükümetine bırakacaktı. Neyse ki biz tünellerimizi kurtarmış, aradan çıkarmıştık.”

21 Temmuz 1977'de Süleyman Demirel, Hükümeti kurdu ve 5.defa Başbakan oldu. İkinci Milliyetçi Cephe hükümetinde Necmettin Cevheri Adalet Bakanı oldu. İlk icraatını Bakanlığın üst kadrosu önünde şöyle anlatır (Cevheri, 2013: 155):

“Burada oturduğum günden kalkıp gideceğim güne kadar benim ağızmdan, şu dosya ne oldu veya şu hâkim, şu savcı nerededir sözünü işitmeyeceksiniz” demiştim. Gerçekten de kalkıp gittiğim güne kadar işitmediler. Bu tavrımın onları etkilediğini hissediyordum. Beni de sevdiler. Oradan ayrıldıktan sonra da bu iyi ilişkiler sürdü... 1961 Anayasası, Yüksek Hâkimler Kurulu ve Yüksek Savcılar Kurulunu, iki ayrı kurul olarak düzenlemişti. Adalet Bakanının her iki kurul üzerinde, özellikle de Yüksek Savcılar Kurulunda büyük ağırlığı vardı. Buna rağmen yargı faaliyetine müdahil olmak, bize ve fikriyatımıza yakın savcı ve hâkimleri öne çıkarmak gibi bir yaklaşımın içinde ne ben, ne de Hükümetimiz asla olmadık.

Koalisyon ve siyasi krizlerle geçen 10 yılda 11 hükümetin kurulduğu bu süreçte AP'den, içinde Mustafa Kılıç'ın da bulunduğu 11 vekil CHP tarafından bakanlık vaadiyle Güneş Motel'de CHP'ye transfer edilmiş ve AP hükümeti düşürülmüş sadece Temmuz 1977'de bir aylık Ecevit hükümeti kurulmuştur. Bundan sonra 12 Eylül darbesine kadar giden süreçte kurulan Demirel hükümetinde sokaklarda

yaşanan çatışmalar sonucu ülke siyasi krize sürüklenecek ve bu gerekçe 12 Eylül askeri darbesini sebep olarak kullanılacaktı.

2.2. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve Necmettin Cevheri

12 Eylül 1980 darbecilerin lideri ve Amerika'nın "Our boys" (bizim çocuklar) dediği Kenan EVREN tarafından, "kaybolan devlet otoritesini yeniden tesis etmek için" darbe yapılmıştı. Darbeden sonra partiler kapatılmış ve siyasi yasaklı liderler, Zincirbozan'a zorunluk ikamete tabi tutulmuş ve binlerce kişi yurt dışına kaçmıştır. Cevheri darbe sürecini şöyle anlatmaktadır (Cevheri, 2013: 162):

"Ve beklenen gün geldi. Kan pahasına, can pahasına, hürriyet pahasına, hukuk pahasına beklenen gün geldi. Akan kanı durdurması gerekenler, onu durdurmak için var olanlar, onu durdurma görevi Hükümet tarafından ayrıca kendilerine verilenler, onu bahane ederek yönetime el koydular. Radyolar, aynı daha öncekilerin okudukları gibi, benzer metni tekrar tekrar okudular. Senelerce Millete bayram diye kutlattırılan 27 Mayıs çare olmuş idiye, 12 Mart ne için yapılmıştı? 12 Mart çareyse, 12 Eylül neyin nesiydi?"

Başta Süleyman Demirel, Necmettin Erbakan ve Bülent Ecevit olmak üzere çok sayıda siyaset adamı Çanakkale-Zincirbozan'da gözaltına alındı. AP'nin devamı olan Doğru Yol Partisi (DYP) de bu yolda ortaya çıkar. Cevheri 22 yıl sürecek DYP'nin ortaya çıkış sürecini şöyle anlatır (Cevheri, 2013: 163):

Çanakkale yolunda konuşa konuşa gidiyorduk. DEMİREL'in söylediklerini arka sıranın ortasında oturan İsmet SEZGİN not alıyordu. Arabada beş kişiydik. Üçü Zincirbozan'da kalacak, ben ve İsmet Bey dönecektik. Ben direksiyonda olduğum için not alma işi de haliyle İsmet Bey'e kalıyordu. Partinin ismiyle ilgili yol boyunca değerlendirmeler yapıldı. Öne çıkan

*Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette geçen "Sırat el Müstakim" ifadesiydi. Meali "Doğru Yol" idi.**

Bu süreçte Cevheri liderliğinde Büyük Türkiye Partisi (BTP) kurulmuşsa da 11 gün sonra darbe yönetimi tarafından kapatılmıştır. Demirel, Zincirbozan'da DYP'nin kuruluş çalışmalarını yürütmüştür.

Siyasi yasakların kaldırıldığı 6 Eylül 1987 tarihine kadar Demirel, çektiği sıkıntıyı yakınlarına "Güniz Sokak'tan çıkıp Kızılay'a doğru yürüyüp isyan edesim geliyor" şeklinde dile getiriyordu (Çavuşoğlu, 2016: 1043-1051).

Cevheri, sıkıntılı geçen dönemi şöyle anlatmaktadır (Cevheri, 2013: 204):

6 Kasım 1983'de yapılan Milletvekili Genel Seçiminde ÖZAL'ın Anavatan Partisi yüzde 45 oyla 211 milletvekili çıkararak, o zamanki Anayasa hükmünce 400 kişilik Meclis'te çoğunluğu sağlayıp tek başına iktidar olmuştu. CALP'ın Halkçı Partisi yüzde 30 oyla 117 milletvekili, MGK'nın iktidar adayı SUNALP'ın Milliyetçi Demokrasi Partisi ise yüzde 23 oyla 71 milletvekili çıkarabildi. Ama içimiz içimize sığmıyordu. Aynı heyecanı Yıldırım Bey de duymaktaydı ki, seçim çalışmaları esnasında isim vermeden ve üstünü örtmeye çalışarak Adalet Partisi ve DEMİREL'e bolca gönderme yapıyordu. Aslında başta darbeciler olmak üzere herkes biliyor ve kabul ediyordu ki, Doğru Yol Partisi Adalet Partisinin sadece devamı değil ta kendisiydi. Demokrat Parti'nin, Adalet Partisinin ve Büyük Türkiye Partisi'nin yeni ismiydi. DEMİREL de Partinin tartışmasız lideriydi.

* Doğru Yol Partisi ismi ilk olarak; Zincirbozan yolunda, Cevheri'ye ait kırmızı Mercedes'te konuluyor. Tarih muhtemelen 1 Haziran 1983. 31 Mayıs da olabilir. Babam (Necmettin Cevheri) direksiyonda, Merhum Demirel yanındaki koltukta. Arka koltukta Merhum İsmet Sezgin, Merhum Sadettin Bilgiç ve Nahit Mentеше. Yolda isim tartışılıyor. Merhum Demirel, tartışmalara nokta koyuyor. Kur'an'da birçok yerde geçen Sırat-el Müstakim'e atfen, "Partimizin adı Doğru Yol" olacak diyor. İsmi koyan tek başına Süleyman Demirel merhumdur. Esat KIRATLIOĞLU'na göre ise Zincirbozan'daki yoldan dolayı Demirel, "Doğru Yol'dan ayrılmayın. Doğru Yol rehberiniz olsun" der. Biz de bu mesajdan yeni Parti'nin adı olarak, "Doğru Yol Partisi" koyduk. (Kaynak: İbrahim Cevher CEVHERİ-25.04.2021/görüşme kaydı-Esat KIRATLIOĞLU 03.09.2021 görüşme kaydı) DYP ismi halk arasında ilk dönemlerde "Demirel'in Yeni Partisi" (DYP) olarak da konuşuldu.

DYP tıpkı 1964 yılında Demirel'in AP'nin başına geçtiği gibi 16 Temmuz 1986 yılında tekrar amblem değişikliğine gitti. Yolun sağından dikkatle yürüyen yalnız adamdan, düz bir çizgi üzerinde şaha kalkmış at amblem olarak kabul edilmiştir. Böylece AP'ye verilen birinci at Fuat Köprülü'ye aitken DYP'ye verilen bu at da Gökhan Evliyaoğlu'na aitti. Bu aynı zamanda, demokrat kelimesini demir kır at olarak telaffuz eden halka, DYP'nin Demokrat Parti'nin varisi olduğu mesajı da bilinçaltına veriliyordu.

Amblemin değişmesinden sonra DYP yöneticileri de söylemlerinde “Eskiden kırat yürüyordu şimdi şaha kalktı” ifadesini sıkça kullanmaya başlamışlardı. Cevheri sürecin sonrasını şöyle anlatmaktadır (Cevheri, 2013: 210):

Grup kurmamızın da katkısıyla 28 Eylül 1986'da yapılan Milletvekili Ara Seçiminde önemli bir zafer kazandık. Güçlü iktidar ANAP yüzde 32 oyla birinci parti olsa da, biz yüzde 23,5 oyla ikinci parti olmuş ve ara seçime konu olan 11 milletvekilliğinden 4'ünü kazanmıştık. ANAP, 1983'e göre oy kaybetmiş, 6 milletvekilliği çıkarabilmişti. Bizden Genel Başkan Hüsamettin CİNDORUK Samsun Milletvekili, Köksal TOPTAN Zonguldak Milletvekili, Sümer ORAL ve Ümit CANUYAR da Manisa Milletvekili seçilmişlerdi. Grubumuz daha da güçlenmişti.

6 Eylül 1987 tarihinde, eski siyasetçilere yasakların kalkmasının evet ya da hayır şeklinde oylandığı bu referandumda, Başbakan Turgut Özal hayır şeklinde karşı oy kullanmıştı. Referandum sonucunda siyasi yasaklar çok az

bir farkla kalktı (Resmi Gazete, 12 Eylül 1987, Sayı: 19572): Evet oylarının oranı %50.16 iken, hayır oylarının oranı ise %49.84'te kaldı. Halk eski siyasetçileri çok az farkla ipten almıştı.

29 Kasım 1987 seçimlerinde ANAP oyların %36.3'ünü alarak 450 milletvekilinden 292'sini alarak tek başına iktidara geldi. SHP ise oyların %24.8'ini alarak 99 milletvekiliyle 2. parti oldu. DYP ise oyların %19.1'ini alarak 59 milletvekiliyle 3. Parti oldu. Böylece Kırat yedi yıldan sonra tekrar yola çıkmıştı artık. İki yıl sonra yani 26 Mart 1989 yerel seçimleriyle merkez sağ seçmenin ANAP ve DYP arasında ikiye bölündüğü görülmektedir. Yerel seçimde ANAP şehirlerden, DYP ise küçük yerleşim alanlarından destek almıştır. Cevheri, DYP'nin ANAP'ı iyice zorladığı süreci şöyle anlatır (Cevheri, 2013: 218) :

“ 26 Mart 1989 Tarihinde yapılan seçimlerde, İl Genel meclis oyları itibariyle SHP yüzde 28,7 oyla birinci, biz yüzde 25,1 oyla ikinci parti olmuştuk. ANAP ise büyük bir yenilgiye uğrayarak üçüncü parti konumuna düşmüştü. Oy oranları 21,8'di. Kazanılan Belediye Başkanlıklarında da sıra aynıydı. SHP 646, DYP 569, ANAP ise 549 Başkanlık kazanmıştı. Büyükşehir Belediye Başkanlıklarının altısını SHP, birini DYP, birini RP almıştı. ANAP, kanununu çıkardığı Büyükşehirlerden hiçbirini kazanamamıştı. ANAP için yolun sonu görünmüştü artık. ÖZAL'ın yapabileceği tek bir şey kalmıştı. Meclis'teki çoğunluğunu zorlayarak kendini Cumhurbaşkanı seçtirmek. Nitekim bu yolu zorlamaya başladı.

3.NECMETTİN CEVHERİ'NİN SON DÖNEMİ (1990-2002)

3.1 DYP'de Vitrin Değişikliği, Tansu Çiller ve Necmettin Cevheri

DYP, Turgut Özal'ın yerini Mesut Yılmaz'a istemeyerek de olsa devretmesi gibi 24 Kasım 1990'da gerçekleşen III. Büyük Kongresi'yle yenileşme hareketine girdi. DYP'ye Tansu Çiller, Ersin Faralyalı, Tunç Bilget gibi isimler katıldı. Bu durum, “yıllarca AP'ye hizmet etmiş deneyimli, tecrübeli, birikimli kişilerin

tepkisine neden oldu” neden oldu diyen Çavuşoğlu’nun iddiasını (Çavuşoğlu, 2016: 3) Cevheri durumu şöyle açıklamaktadır (Cevheri, 2013: 220):

“İlk defa 1985 Kongresinde hissedilen, 1988’de de artarak devam eden “yeni isimler” arayışı, 1990 Kongresi öncesi delegeler arasında ve Parti tabanında zirve yapmıştı. DEMİREL de bu baskıdan pek hoşnut değildi. Elbette ki, bize katılacak bazı yeni isimler gücümüzü artırır ve Partiye heyecan getirirlerdi. Ama bazı Teşkilatlar neredeyse bütün kadroların yenilenmesi gibi ifrata kaçan taleplerde bulunuyorlardı. DEMİREL, hem butalepleri sınırlı ölçüde karşılamak, hem de Partimizin vizyonunu yenilemek amacıyla, uzmanlık, birikim ve tanınmışlıklarıyla Doğru Yol’a katkı sağlayacak bazı isimleri bünyeye kattı. İşte Tansu ÇİLLER, Ersin FARALYALI gibi o günlerin bazı popüler şahsiyetlerinin Partimize intisabı böyle gerçekleşmişti. Tansu ÇİLLER’i ilk defa İstanbul’da, o zamanki adı Sheraton olan otelde DEMİREL’in kabuller yaptığı süit dairesinde gördüm. Biz de bazı arkadaşlarla süitin kabul kısmında idik. Bu hanımefendi geldi. Basındaki resimlerinden tanıdım. Selamladık, bir köşede oturup DEMİREL’in kabulünü bekledi. Tansu Hanım’ın Partiye resmi girişi ise, 1990 Kongresinden bir süre önce, Akay Caddesindeki Genel Merkezimizin “Mahzen” diye tabir edilen ve girişin altında yer alan toplantı salonunda olmuştu. Çeşitli illerden gelen Teşkilat mensupları, delegeler ve Genel Merkez yöneticilerinin olduğu heyecanlı bir toplantıydı. DEMİREL, ÇİLLER’i elinden tutarak, “Anadolu’nun tozlu topraklı yollarında bizimle beraber yürümek için geldi” diye takdim etmiş, salonda müthiş bir tezahürat kopmuştu.

Vitrin değişikliğiyle DYP’nin kazanacağı ivmenin Türkiye’nin iç dinamiklerini de harekete geçireceği ve Türkiye siyasetinde DYP’nin öncülüğünde demokratik bir sürecin habercisi olduğu yorumları da yapılmaktaydı. Çünkü Demirel, Ecevit, Erbakan ve Özal gibi liderlerin yıprandığı ve Özal’ın yerini Mesut Yılmaz’a devretmesiyle ANAP’ı örnek alınmaktaydı. Ancak tecrübenin umuttan daha büyük olduğu, on yıl sonra Çiller liderliğindeki DYP’nin baraj altında kalması ve DYP’nin kısa sürede siyasi hayatımızdan silinmesi sonucu acı tecrübe olarak hatırlanacaktı.

20 Ekim 1991 tarihinde yapılan Genel seçimde DYP %27 oyla 178 vekil kazanmış ve birinci parti olmuştu. ANAP % 24,01 ile 115 vekil çıkartırken SHP, % 21'e yakınoyla oyla 88 vekil çıkarmış ve RP ise %17'y yakın oyla 62 sandalye kazanmıştı. Ülkede 12 Eylül öncesi bölünmüş siyasi yapı sonucu ortaya çıkan koalisyon sürecini tekrar başlatmıştı. Bu süreç maalesef 10 yıldan fazla sürecekti.

DYP-SHP Koalisyon Hükümeti'nin protokolü, 19 Kasım 1991 günü Demirel ve İnönü tarafından imzalandı. Süleyman Demirel'in Başbakanlığında kurulan DYP-SHP koalisyon hükümeti, tarafından onaylandı. Kabinede DYP 20, SHP ise 12 Bakanlık aldı. Cevheri bu dönemde Tarım Bakanı olarak görev yapmış ve süreci şöyle açıklamıştır (Cevheri, 2013:241):

“Siyasetteki hırslım, hep partıcilikte ve Partimin başarısında yoğunlaşırđı. Birçok kimsenin kulisler yaptığı, İstanbul'dan hatırlı kimseleri Ankara'ya getirip sanki faydası olacak gibi devreye soktuğu bu Bakanlık işi o gün itibariyle üç defa olmuştu. Birincisinde, yani Turizm Bakanlığına gelişimde Hindistan'da görev seyahatinde idim, oradan çağırıldılar. İkincisi olan Adalet Bakanlığı görevimi de, ben Cuma namazındayken radyodan dinleyen arkadaşlardan duydum. Üçüncüsü de bu şekilde oldu. Müsteşar Vekilini değiştirerek, genç bir Ziraat Profesörünü Müsteşar yaptık. ANAP Döneminde milletvekilliği, belediye başkanlığı yapmış Genel Müdürler vardı. Kendilerini alacağını sandılar, ama öyle yapmadım. “Benim Partim de dâhil, hiçbir parti için partıcilik yapmamak kaydı ile sizinle çalışırım” dedim. Kaldılar ve dürüstçe çalışarak görevlerini yaptılar. Bu her ne kadar bizim DYP Grubunda ufak tefek tenkitlere sebep olduysa da, Bakanlıkta çok olumlu bir hava yarattı. İşlerin yürümesi ve hizmet üretimine çok katkısı oldu. Zira yerinde bıraktıklarımız işinin ehli insanlardı. ANAP kökenli bazı bürokratları muhafaza etmem, partıcilik açısından beğenilmeyebilir. Ama bir Bakanın görevi, kamu hizmetinin en iyi şekilde yürütülmesidir. Üstelik ben Particiliği en az bu tenkitleri yapan Partili arkadaşlarım kadar bilirdim. Partinin menfaati, öncelikle Parti Hükümetinin başarılı olmasındadır. Eğer hak etmiyorsa, ya da o işin ehli değilse, sırf iyi Partili diye bir bürokraty terfi ettirmenin, ya da başarılı birini görevden alıp o Partiliye yer açmanın Partiyeye hiçbir

yararı olduğunu görmedim. Ama hem dünya görüşü itibariyle Partiye yakın, hem de nitelikve kapasitesi üstünse, o insana görev verilmelidir. Verdik de. ... Burada sadece 1995 yılına kadar önce DEMİREL'in, sonra da ÇİLLER'in Başbakanlığında icraat yapan Koalisyon Hükümetlerinin Urfa'ya hizmetleriyle ilgili bir parantez açmak istiyorum. Bunların en başında, şüphesiz yalnız Urfa'nın değil, Türkiye'nin de hudutlarını aşan GAP Projesi gelir. 3 Nisan 1977'de Adalet Partisi'nin başında olduğu Hükümet döneminde, devrin Başbakanı DEMİREL tarafından temeli atılan Urfa Tünelleri, 9 Kasım 1994'de, Cumhurbaşkanı DEMİREL ve Başbakan ÇİLLER tarafından açıldı."

Fotoğraf 3 ve 4: Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, açılış konuşmasını Necmettin Cevheri'yle birlikte 1977 yılında yaptığı ve kimseye gaptırmam dediği GAP tünellerinin açılışında (1993) konuşuyor. **Kaynak:** Cevheri 2013: 241

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın beklenmeyen ölümü üzerine; siyasi hayatımızda köklü değişiklikler olmaya başlamıştı. DYP lideri Süleyman Demirel köşke çıkarken, Tansu Çiller'e de başbakanlık yolu ve Necmettin Cevheri'ye ise Parti'de iki numaralı ağır abi yolu açılmıştı.

17 Nisan 1993 tarihinde Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın aniden vefat ettiği gün Demirel, Adnan Menderes Üniversitesi'nde bir törendeydi. Özal'ın ölüm haberini alan Demirel, derhal yola çıktı. Yolculuk esnasında Sezgin'in "Size Cumhurbaşkanlığı yolu görüldü" değerlendirmesine Demirel'in yanıtı şöyle olmuştur (Bilgiç, 2002: 331): "İsmet, birkaç defa altın tepside Cumhurbaşkanlığına verdik. Bu defa da bunu kabul etmediğim takdirde buna başka bir kulp takarlar." Necmettin Cevheri ise süreci şöyle açıklamaktadır (Cevheri, 2013: 245)

1993 yılı Nisan ayında, Büyük Kongre öncesi ilçe kongrelerimizi yapmaktaydık. 17 Nisan günü Turgut ÖZAL vefat etti. Ben de İstanbul'da devam eden kongrelerde görevliydim. Özel Kalem Müdürüm Sevilay Hanım yanıma gelerek ÖZAL'ın hastalanıp hastaneye kaldırıldığını söyledi. Konuşmamı kısa kesip indim. Daha sonra da ölüm haberi geldi. Kongreyi hemen toparlayıp Ankara'ya gitmek üzere havaalanına geldim. Amacım bir an önce Ankara'da olup, DEMİREL'in "Ben aday değilim" gibi, muhtemeldir ki, bir söz sarf etmesinden önce orada olmaktı. Çünkü biliyorum ki, siyasetin daima kolayına, tatlısına talip insanlar çıkar, ortalık karışır, bu defa çözüm bulmak çok sıkıntılı olurdu. Ankara'ya varır varmaz ziyaret ettiğim Demirel'e, geri durması halinde Meclis'in de, Parti'nin de karışacağını ifade ettim. "Zincirbozan yollarını Çankaya'da noktalamamız yalnız sizin değil, hepimizin onurudur" dedim. 1990 yılında yapılan Büyük Kongremizde kürsüden şöyle demiştik. "16 Yıldızlı Cumhurbaşkanlığı Forsunu bir gün mutlaka Harran'daki kıl çadırın üstüne asacağız". Ve astık da. Ben ve benim gibi düşünen bazı arkadaşların DEMİREL'i teşvik etmemiz karşısında, bu tatlı göreve talip bazı dostlar, bana ve o arkadaşlara epey içerlemişlerdi. Adaylık müracaatımızın yapılacağı günün sabahı, yine benim talebim üzerine, Zincirbozan'a beraber gidip geldiğimiz mahut Kırmızı Mercedes ile ikimiz, sabah namazına Hacı Bayram'a gittik. "Önce buraya, sonra Meclis'e" diye rica etmiştim. DEMİREL 16 Mayıs 1993'de, Meclis'te 3.turda Cumhurbaşkanı seçildi. 1990 Kongresindeki dileğimizin gerçekleşme zamanı gelmişti artık. 23 Mayıs 1993 Tarihinde, Urfa'ya yapılan bir başka önemli eser olan Birecik Barajının temeli Cumhurbaşkanı DEMİREL tarafından atıldıktan sonra Harran'a geçtik. Geleneksel olarak kıl çadırda sac kavurması yenilecekti. Kıl çadırın altında yer minderinde yemek yenirken, çadırın üstünde 16 Yıldızlı Cumhurbaşkanlığı Forsu dalgalanıyordu. Bu da bir kaderdi. Bu defaki kader, sadece DEMİREL'in çizgisini çizmekle kalmıyor, sonraki dönemin ve Türkiye'nin hayatına uzun müddet mührünü vurmuş bir Partinin, Doğru Yol'un da kaderini yazıyordu. Bu kademedede bir geçişin her yana çeşit çeşit etkiler yapmaması mümkün değildi.

23 Nisan günü Demirel'i Cumhurbaşkanlığına aday gösteren önerge, DYP Meclis grubunda oybirliğiyle kabul edilmesine rağmen, SHP lideri Erdal İnönü bunu, 25 Nisan'dan sonraki 2 Mayıs tarihli görüşmesinde kabul edecektir.

İnönü'nün "DYP içinden başka bir aday olsun" önerisi, Demirel-İnönü görüşmesinde, İnönü'nün Demirel'e desteğini açıkça belirtmesiyle, DYP liderine Çankaya yolu açılmış oldu. Süleyman Demirel'e Çankaya'da Cumhurbaşkanı olmasıyla DYP'de Genel Başkanlık ve de Başbakanlık sorunu ortaya çıktı.

DYP Genel Başkanı, Olağanüstü Kongre ile belirlenecekti. Kongrenin önemi, DYP Genel Başkanı olacak kişinin aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin, Başbakan'ı olacak olmasıydı. Burada Hüsamettin Cindoruk, Cavit Çağlar, Bedrettin Dalan, Tansu Çiller, İsmet Sezgin, Köksal Toptan, Sümer Oral, Yaşar Topçu ve İsmail Köse isimleri öne çıkmaktaydı.

Demirel, görüşmeye gelenlere, "Siz ne yapacağınızı bilirsiniz. Benim bir şey söylemem yakışık almaz" diyerek herhangi bir adayı işaret etmemiştir. Başını Cevheri'nin çektiği bir grup Tansu Çiller'i ısrarla desteklemiştir. Bu konuda kamuoyunda "Demirel'in, ben onu bakan yaptım ama sen başbakan yaptın" şeklinde ihanetle suçladığı Cevheri'ye tepki gösterdiği iddialarına yol açmıştır. Cevheri buna karşı 19 Temmuz 1994 tarihinde Hürriyet Gazetesinde açıklama yayımlamıştır. Demirel, buna bir cevap vermemiş ve dostların güveni karşılıklı olarak sarsılmıştır.

13 Haziran 1993 günü yapılan DYP II. Büyük Olağanüstü Kongresi için ilk olarak Tansu Çiller, 8 Haziran günü adaylığını açıkladı. Cevheri bu durumu şöyle açıklamıştır (Cevheri, 2013: 250):

13 Haziran 1993'te yapılacak ve Tüzüğümüz gereği yeni Genel Başkanın seçileceği Olağanüstü Büyük Kongre için, önce birkaç aday ismi ortada dolaştıysa da, sonra bu üçe indi. İsmet SEZGİN, Köksal TOPTAN ve Tansu ÇİLLER aday olarak kaldılar. Ülkede bir ÇİLLER havası esmeye başlamıştı. Tabii karşı düşüncede olanlar da vardı. Topraktan gelen, daha çok kırsal kesimin temsilcisi olan, hatta köylü partisi olarak da nitelendirilen Doğru Yol, Türk tarihinin ilk kadın liderini çıkarma heyecanına tutulmuştu. Açıkçası birçok arkadaşımız gibi, benim de gönlümdeki eğilim bu idi. Ancak zorluğumuz vardı. O

da İsmet Bey'in dostumuz oluşu, Partinin kuruluşunda birlikte çektiğimiz eziyetler hep gözümüzün önünde duruyordu. Ancak bu önce bir Ülke meselesi, sonra da Parti meselesi idi. Kırsal kesime sıkışmış Parti kabuğunu kıracak, Ülke ise, Batıda yetişmiş başarılı bir ekonomist, bir akademisyen ve bir kadın lider ile dış dünyada olumlu çizgiler çizecekti.

Namık Kemal Zeybek'e göre ise (Namık Kemal Zeybek Sözlü Görüşme, 21.10.2021) durum şöyle olmuştur: *"Cevheri'nin Tansu Çiller'in seçilmesini arzu etmesinin sebebi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kadın bir Başbakan çıkarmasını önemli görmesiydi. Tansu hanımı umut olarak gördü. Beğendiğinden değil toplumsal karşılığı olur diye destekledi. Türk tarihinde kadının lider olması ilk defa rastlanan bir olay olacaktı. Cevheri'nin düşüncesinin kaynağında bu vardı."*

Kongrede zaferle çıkan Tansu Çiller ve Erdal İnönü koalisyon hükümetinin güven oylaması 5 Temmuz 1993 günü yapıldı. Oylamaya katılan 432 milletvekilinin 247'si kabul, 184'ü ret oyu kullanırken 1 milletvekili de çekimser kaldı. DYP'nin hiç fire vermediği oylamada, MHP de kabul oyu kullandı. Bu, Köşke çıkan Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel sonrası, DYP-CHP hükümetinin devamı ve ülkenin istikrarı adına önemli aşama olarak görülüyordu. Cevheri, burada Başbakan Yardımcısı Devlet Bakanlığı görevinde bulunuyordu ve DYP-SHP hükümetinin sürecini şöyle açıklamıştır (Cevheri, 2013: 271):

Bu arada 20 Kasım 1993'de 4.Olağan Büyük Kongremiz yapıldı. Bu ÇİLLER'in kendi yönetimini kuracağı, daha doğrusu kendi çalışmak istediği Genel Merkez Yönetimi için Parti tabanının tasvibini alacağı ilk Büyük Kongre idi. 13 Haziran'daki Olağanüstü Kongrede sadece Genel Başkan seçilmiş, 1990 Kongresinde seçilmiş olan Genel Merkez Yönetimi ise devam etmekteydi. Tansu Hanım bu Kongrede DEMİREL döneminin yönetiminden epey ismi değiştirmiş ve kendi kadrosunu kurma yönünde yol almıştı. Ben de bu Kongrede yeniden GİK Üyeliğine seçilmiştim. SHP Kurultayı ve İNÖNÜ – KARAYALÇIN görev değişiminden sonra da bu Hükümette hayli değişiklikler oldu. İlk oluşu ve tecrübesizliğine rağmen Tansu Hanım Hükümeti ve Ülkeyi fazla aksama olmadan yönetti. Hükümet 5 Ekim 1995

*Tarihine kadar devam etti. Bu sürede ÇİLLER, gerek Devlet işlerini, gerekse Parti işlerini, yetkili kurullar ve kişilerle istişare ederek yürüttü. Partinin tecrübeli isimlerinin görüşlerine itibar etti. Bundan da hem kendisi, hem de Parti ve Hükümet yarar gördü. Haliyle yapılan hatalar da asgari seviyede kaldı. Tansu Hanım'ın bu çalışma yöntemi, 1995 Seçimleri sonrasında da, bir iki yıl kısmen devam etti. Ne zaman ki Partinin birikimli insanların görüşleri, Başbakanlık Konutunda, Dışişleri Konutunda **“fuzuli ve modası geçmiş”** olarak görülmeye başlandı, işler de tersine gitmeye başladı. Partili olmayan, fikir ve gönül birliğimizin bulunmadığı ve hatta Devlet tecrübesi bulunmayan bir takım danışmanlarla ve aile efradıyla Parti ve Ülke meseleleri tartışılıp yürütüldükçe, büyük hatalar da ortaya çıkıyordu. Ortağımız SHP ile uyumlu sayılabilecek bir çalışma ortamı, 50. Hükümeti 2 yılı aşkın bir süre işbaşında tuttu. O tarihte İstanbul Emniyet Müdürü olan Necdet MENZİR'in, SHP'li Bakan Algan HACALOĞLU hakkındaki sert sözleri sonrasında, Koalisyon ortağımızın MENZİR'in görevden alınması talebi yerine getirilmeyince Hükümetin de sonu geldi. 50. Hükümetin Ülkenin imarı yönündeki önemli hizmetlerinin yanı sıra, asayiş ve güvenlik bakımından da ciddi çalışmaları oldu.*

Ekonomik ve siyasi krizlere rağmen iki yıl daha süren DYP-SHP koalisyonundan sonra 15 Ekim 1995'te Tansu Çiller başkanlığında kurulan DYP Azınlık Hükümeti, 421 milletvekilinin katıldığı oylamada 230 milletvekilinin ret, 191 milletvekilinin kabul oyuyla DYP Azınlık Hükümeti Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en kısa süreli hükümeti oldu.

Alınan erken seçim kararı (24 Aralık 1995 seçimleri) sonrasında Refah Partisi en büyük parti olarak ortaya çıksa da tek başına hükümet kuramayacaktı. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 9 Ocak 1996'da hükümeti kurma görevini, seçimin galibi RP Genel Başkanı Prof. Dr. Necmettin Erbakan'a verdi. Hükümeti kurma görevini aldıktan sonra Çiller ve Yılmaz ile görüşen Erbakan, iki hafta süren görüşmelerden sonra koalisyon için her iki liderden de olumsuz yanıt aldı. Demirel, aynı gün hükümeti kurma görevini DYP lideri Tansu Çiller'e verdi. Çiller de parti liderleriyle yaptığı görüşmelerde hükümeti

kurma konusunda anlaşmaya varamadı ve 3 Şubat günü görevi Cumhurbaşkanına iade etti.

Demirel, Tansu Çiller'den sonra hükümeti kurma görevini ANAP lideri Mesut Yılmaz'a verdi. 8 Şubat günü Yılmaz ve Çiller, ANAYOL için 4. kez bir araya geldiler. Bu görüşmeden de bir sonuç alınamadı. Yılmaz ile Çiller köprüleri attıktan sonra ANAP-RP (ANAREFAH) Koalisyon Hükümeti görüşmeleri başladı.

Yılmaz ile Erbakan, 19 Şubat günü ANAREFAH için 5. kez bir araya geldiler. ANAP Genel Başkan Yardımcısı Ekrem Pakdemirli, Yılmaz Başbakanlığında kurulacak ANAREFAH Koalisyon Hükümeti'nin 23 Şubat günü açıklanacağını, 29 Şubat'ta da Bakanlar Kurulu listesinin Çankaya Köşkü'ne gönderileceğini açıklamaktaydı. Ancak bu da gerçekleşmedi ve son bir görüşmede daha ülkenin selameti için, DYP-RP koalisyon hükümetinde karar kılındı.

8 Temmuz 1996 günü TBMM'de Refahiyol hükümetinin güven oylaması yapıldı. Refahiyol hükümeti 7 BBP'li milletvekilinin de desteğiyle 265 ret, 1 çekimser oya karşılık, 278 oyla güvenoyu aldı. 16 Temmuz günü, Refahiyol hükümetinin güven oylamasında ret oyu veren 8 DYP milletvekili istifa ettiyse de bir yıl sürecek DYP- RP hükümeti kurulmuştu. Bu hükümette görev almayan Cevheri süreci şöyle açıklamıştır (Cevheri, 2013: 279):

Partide "Her ne pahasına olursa olsun hükümet kuralım, biz de içine girelim" anlayışına sahip arkadaşların tazyikiyle 28 Haziran 1996 Tarihinde RP-DYP Koalisyonu kuruldu. Bu hükümetin kuruluşunda da, Tedaş ve Tofaş dosyalarının baskı unsuru olarak kullanılmasının etkili olduğunu sanıyorum. Gerçi daha sonra Refah'lı arkadaşların ve bizimkilerin oylarıyla her iki soruşturma dosyası da reddedildi. Refah-Doğru Yol Hükümeti kurulurken, kurulmaması için ÇİLLER'e telkinde bulundum. Ama o bazı etkilerden kurtulamadı. Kendisine şunu ifade etmiştim: "Biz büyük bir Partiyiz. Sandalye sayımız onlardan az da

olsa, başı olmayacağımız bir koalisyona girmemeliyiz. Gerekliyse da çekilir muhalefet oluruz. Başkasının veya başka bir partinin arkasında ikinci sıraya razı olamayız". Gerçekten de bu zat, yani ERBAKAN zor bir kişilikti. Onunla geçinmek hiç de kolay değildi. 1975 ile 1977 yılları arasında Tansu Hanım'ın siyasette olmadığı dönemde, biz onunla ortaklık yapmış, ben bizzat aynı Hükümette çalışmışım. ÇİLLER'in siyasete girişinde etkili olan beklentilere bu durum hiç uymaz, yarattığı olumlu hava silinir giderdi. Siyaset üslubumuz ve dünya görüşlerimiz farklı da olsa, ERBAKAN'la beşeri ilişkilerimiz hep iyi ve dostça olmuştu. Bir sohbetimizde bana "Adaş, bize bir Urfa kebabı yedir" dediğinde, "Tabii Hocam, yanında kadayıf da veririz" diye söyledim. 1980'de AP Azınlık Hükümetimize desteğini çekip çekmemekle ilgili olarak bize eziyet etmekten söylediği meşhur "Kadayıfın altı daha kızarmadı" sözüne atıfta bulunarak bir nükte yapmışım. Lafımın biraz fazla kaçtığını hissettim, ama bir kere ağızdan çıkmıştı. Hoca, her zaman nezaketiyle gülüp geçti. Allah gani gani rahmet eylesin.

30 Eylül 1996 günü, Çin'in milli günü vesilesiyle resepsiyona katılan Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı, koalisyon hükümetinin bazı iritcai uygulamaları nedeniyle ülkede işlerin kötü gittiğini, Prof. Dr. Dışişleri Bakanı Mümtaz Soysal'ın kulağına fısıldıyordu. Bu, 28 Şubat darbesinin ilk sesi olarak duyuldu. Namık Kemal ZEYBEK (sözlü görüşme-21.10.2021) durumu şöyle anlattı:

Abdullah GÜL ile ikimiz parti temsilcileri olarak Libya'ya gittik. Ancak bizi kimse karşılamadı. Dışişleri Bakanlığından bir kişi geldi. Bizi bir odaya aldılar. Entarili bir adam. Zile basıp, ne içersiniz diye sormadan içeri gelen adama kahve dedi. Kaddafi'nin 25. İktidar yılı askeri törenlerine katıldık. Aynı askerler, davetli komşu ülkelere gözdağı vermek için tekrar tekrar gelip geçiyor. Göbekli askerler, birbirine çarpıp duruyorlardı. Yemekte ise Kaddafi, tavana bakıp duruyordu. Bize de bakmadı. Bu kaçık mı diye düşündük. Allah, İslam ülkelerine acısın dedim. Adam normal değildi. Oysa aynı Kaddafi, Kıbrıs savaşında kollarıyla uçağa silah taşımış ve bize yardım etmişti. Ama bizi dinlemedi ve gitti Hoca. Zılgıtı yedi. Basın toplantısında yer alan Abdullah Gül, Kaddafi'nin bu sözlerinden sonra artık gezinin bir

anlamının kalmadığını, müteahhitlerin alacaklarının da bir öneminin olmadığını söylemekteydi.

DYP lideri Tansu Çiller, Erbakan'ı arayarak Libya ile öngörülen anlaşmaların imzalanmamasını istediye de, kıl çadırında boncuk boncuk terlemesine rağmen, Erbakan ise Çiller'i dinlemedi ve anlaşmaları imzaladı. Afrika gezisinde yapılan anlaşmalarla bu ülkelerle yapılan ticaret 5 milyar dolara çıkmıştı. Erbakan'ın, Asya ve Afrika'da ziyaret ettiği ülkelerle Türkiye'nin yıllık 3.1 milyar dolar olan ticaret hacmi, 14 milyar dolara çıkmıştı. Buna rağmen Erbakan'ın liderliğinde kurulan D-8 anlaşmalarıyla Erbakan, tek başına hareket ediyor gibiydi.

Bu dönemde başlatılan Afrika açılımıyla bugün, her yere uçan THY ve 42 büyükelçilikle bu rakamın 30 milyar dolara yaklaştığı görülmektedir. Üye ülkelerin dönüşümlü olarak başkanlık yaptığı ve 27 yıl önce kurulan, D-8 bugün küresel olarak ekonomik ve sosyal anlamda, 1,1 milyar nüfusuyla ve 4 trilyon dolara yaklaşan ekonomik büyüklüğüyle çok önemli bir güç olarak görülmektedir.

3 Kasım 1996 günü 1 il, 1 ilçe ve 10 belde de olmak üzere toplam 12 yerleşim yerinde belediye başkanlığı için yerel ara seçim yapıldı. Seçimlerde DYP 7, RP 3, ANAP 1, CHP 1 belediye başkanlığı kazandı. Seçimin galipleri DYP ve RP idi. Halk koalisyonu devam diyordu.

25 Kasım 1996'da, TEDAŞ ihalelerinde görevini kötüye kullandığı iddiasıyla Tansu Çiller hakkında oluşturulan TBMM Soruşturma Komisyonu, Erbakan-Çiller anlaşmasından dolayı Çiller'in Yüce Divan'a sevkine gerek olmadığına karar verdi. Çiller'in eylem ve işlemleriyle görevi kötüye kullanma suçunun oluşmadığı, 13'e karşı 2 çekimser oyla kabul edildi. İkinci oylamada ise görevini ihmal ettiği suçlaması 8'e karşı 7 oyla reddedildi.

DYP'ye yapılan operasyonla Refahiyol hükümetinin kurulması sonrasında da aralarında İsmet Sezgin, Rifat Serdarođlu ve Refaiddin Şahin'in yer aldığı önemli isimler DYP'den istifa etmişlerdi. 7 Ocak 1997'de Hüsamettin Cindoruk başkanlığında Demokrat Türkiye Partisi (DTP) kuruldu. 67 kişilik kurucular listesinde İsmet Sezgin, Rifat Serdarođlu, Mehmet Batallı, Refaiddin Şahin de vardı. Bu koalisyon ve DYP'nin çökmesinde etkin rol oynayacaktı.

28 Şubat 1997 yılında yapılan muhtıra öncesinde Hükümete, medya üzerinden toplumda kriz imajı veren ciddi algı ve kara propaganda yürütülüyordu. Aczimendi lideri Müslüm Gündüz- Fadime Şahin'in baskın görüntüleri, Ali Kalkancı olayı ve PKK'ya destek veren Çekiç-Güç'e hayır diyen hükümete karşı ABD baskısı artınca, memura yapılan %100'den fazla zam ve toparlanan ekonomiye rağmen, silahlı ve silahsız kuvvetler harekete geçirilmiş ve DYP-RP hükümeti yıkılmıştı. Cevheri, şöyle açıkladı (Cevheri, 2013. 281):

Hükümet çeşitli sıkıntılar içinde yürümeye uğraşırken, asla tasvip etmediğimiz 28 Şubat geldi. Ortağımızın uygulamaları bu haksız müdahaleye gerekçe ve bahane vermişti. 28 Şubat 1997'de toplanan Milli Güvenlik Kurulu bilinen kararlarını aldı. Hükümetten ve Parlamentodan istenen tedbirler sert ifadelerle karara konuldu. Hükümet ağır bir darbe almıştı. Devamı artık çok zordu. ERBAKAN kararları imzalamakta ve ilgi kurumlara tebliğ etmekte bir müddet dirense de, sanıyorum ÇİLLER'in ısrarı ile daha sonra imzaladı. Abdullah GÜL de bu Hükümette Devlet Bakanydı. Koalisyon protokolü veya ortaklar arasındaki anlaşmalar tabiatıyla hükümet kurma görevini verecek olan Cumhurbaşkanlığı Makamını doğrudan bağlamazdı. Onun üzerine ÇİLLER şöyle bir yola başvurdu. ÇİLLER'in Başbakanlığını ve onun kuracağı Hükümeti destekleyip güvenoyu vereceklerini beyan eden DYP ve RP'li milletvekillerinin bu beyanlarını içeren bir mazbata düzenleyip imzaları alındı. Bu belki de siyaset tarihimizde bir ilkti. Cumhurbaşkanlığı'nı zorlamaya ve onun Hükümet kurmayla ilgili görevlendirme yapmadaki takdir yetkisini sınırlamaya yönelik bir girişimdi. Zira DEMİREL'in Refah- Doğru Yol birlikteliğine ve

hatta ERBAKAN ile ÇİLLER isimlerine sıcak bakmadığını onlar da biliyorlardı. Güvenoyuna yeter sayıda imza toplandı. Parti disiplini ve kararı adına bizler de imza attık.

Ülkedeki suni gergin hava, DYP'deki koalisyonun bitmesi yönündeki gelişmeler, koalisyon hükümetinin çalışmasını da etkiliyordu. Her ayın başından itibaren medya, asker ve azınlık bir grup tarafından yapılan baskılar sonucu 1 Haziran 1997 günü Erbakan, Çiller ile birlikte gerçekleştirdiği basın toplantısında, Başbakanlığı bu ay içinde bırakacağını açıkladı.

11 Haziran 1997'deki toplantısında Erbakan'ın Başbakanlığı 18 Haziran'a kadar bırakmaması durumunda hükümetten çekilme kararı almasına rağmen DYP'de yaprak dökümü sürerken, 18 Haziran'da Başbakan Erbakan, Cumhurbaşkanı Demirel'e istifasını sundu. Böylece Refahiyol hükümet bir yıla 10 gün kala zorla görevi bırakmış oluyordu.

İktidar kapısında bekleyen ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz'ın görevlendirilmesinden sonra 25 Haziran'da Erbakan, Çiller ve BBP lideri Muhsin Yazıcıoğlu bir basın toplantısı düzenleyerek, hükümetin kurulması için 278 milletvekilinin imzaladığı listenin hazır olduğunu kamuoyuna açıkladılar. 278 imzalı metni RP Grup Başkanvekili Salih Kapusuz ve DYP Grup Başkanvekili Saffet Arıkan Bedük, Cumhurbaşkanı Demirel'e sunmasına rağmen Cevheri, Demirel'in hükümeti Çiller'e vermeyeceğini şöyle ifade etti. Cevheri süreci şöyle açıkladı (Cevheri, 2013: 281):

ÇİLLER bunu Cumhurbaşkanlığına götürecektir, Başbakanlığın kendisine verilmesini talep edecektir. Bu noktada ÇİLLER'e bununla sonuç alınamayacağını, DEMİREL'in kendisine görev vermeyeceğini söyledim. Bir şey işitmişliğim veya DEMİREL'den haber almışlığım gibi bir durum katiyen yoktu. Zaten DEMİREL'le ilişkilerimiz kesikti. ÇİLLER bana, "Nasıl olur, nasıl vermez? İşte bu kadar imza" dediğinde, "Vermez, 30 yıl birlikte çalıştığım bu zatın kanaat ve yöntemlerini bilmez miyim? Bunu size vermez" dedim. Öyle de oldu. DEMİREL

mazbatayı götüren ÇİLLER'e görevi vermedi. Hükümeti kurma vazifesini ANAP Genel Başkanı Mesut YILMAZ'a verdi. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, hükümeti kurmakla 20 Haziran günü ANAP lideri Mesut Yılmaz görevlendirdi. Mesut Yılmaz'ın temasları neticesinde ANASOL-D Hükümeti kuruldu.

Kısacası, Türkiye'nin en karanlık yıllarından, bitmek bilmeyen on yıllık bir dönem daha yaşandı ve 2002 yılına kadar koalisyonlar dönemi devam edecek ve DYP tarihinin son iktidarı ve Necmettin Cevheri'nin siyasi hayatının son dönemi olacaktı.

3.3 Necmettin Cevheri'nin Siyasetten Ayrılması

DYP'nin önemli isimlerinden Necmettin Cevheri de yıllarca desteklediği, elinden tutup kongreye getirdiği ve başbakanlık yolunu açtığı Tansu Çiller'i 18 Nisan 1999 seçimleri sonrasında bizzat istifaya davet etmişti. Çünkü kırat artık bırakın şahlanmayı, yürüyemiyordu bile. DYP, vitrin diye diye pirince giderken evdeki bulgurdan da olmuştu. Çünkü tecrübeli kişiler, DYP'den saf dışı edilmiş ve yenileri de şahsi ve günlük çıkarların peşinde görülüyordu. Dönemin devlet bakanlarından Mehmet Salim ENSARİOĞLU ile yaptığımız görüşmede DYP'nin çöküş nedenini ve dönem hakkında görüşlerini şöyle açıkladı (Ensarioğlu sözlü görüşme, 03.08.2023):

Cevheri ise hepimizin ağabeyiydi. Necmi abe büyüğümüzdü. Demirel'in akıl hocasıydı. Meclis'e girince elimizden tuttu. Çiller, eski kadroyu ve teşkilatları (Z Takımı/56 kişi) yanından uzaklaştırıp A Takımı olarak bürokratlar (Mehmet AĞAR, Ünal ERKAN ve Tansu Hanımın eşi Özer ÇİLLER yakın çevresinin) etkisine girdiği için kaybetti.

Tansu Çiller'le, DYP 2002 seçimlerine de gidecekti. Ama hem at hem de süvari bir ileri sağa sola şakınca bakıp iki adım geri gidiyordu. Cevheri de 51 yıllık siyasi hayatına son noktayı koymaya karar vermişti (Cevheri, 2013: 313):

Meclis Genel Kurulu 31 Temmuz 2002 günü, 3 Kasım 2002 tarihinde erken seçim yapılması kararını almak üzere toplanıyordu. Meclis'in toplantı saatine yakın evden çıkarken Yüksel (Eşi Yüksel Hanım) ve Cevher'e, 1999 seçimlerinin hemen sonrasında aldığım kesin kararı hatırlattım. "Siyaset hayatıma nokta koymanın vakti geldi artık. Bugün Meclis'te erken seçim kararı alınacak. En uygun zaman bugündür" dedim. Ülkem, Partim ve Urfa'm için yapabileceğim şeyleri yapmıştım. O ortamda daha fazlasını yapabileme şansım da yoktu. Yaşım kemale ermişti. Hatta bir dönem de zorunlu olarak fazladan kalmıştım. Kendimden bıktırmadan, başka insanların yolunu daha fazla tıkamadan gitmesini bilmeliydim. İstanbul'da oturan Kızım Fatma'ya da telefonla bilgi verdik. Urfa ve Ankara'daki yakınlarıma ve arkadaşlarıma daha önce söylemiştim zaten. Aslında siyasete başlangıç noktası olarak 1 Şubat 1939'da Amasya yoluna çıkışımızı da almak mümkün. Ancak kendi irademle bu işe girişim, 1 Ocak 1951'de başında Necmi İNANÇ'ın bulunduğu Demokrat Parti Ankara Maltepe Ocağına kaydımı yaptırmamla olmuştu. Siyasetten ayrılmamsa, ondan 51 yıl sonra 31 Temmuz 2002'de Meclis'in 21. Döneminin bitmesiyle, başında Tansu ÇİLLER'in bulunduğu Doğru Yol Partisi'nden yeniden milletvekili adayı olmayarak gerçekleşmekteydi. Siyaset hayatımı kendi isteğimle ve bir başkasının onu bitirmesine fırsat vermeden sona erdirebilmem çok önemliydi. Girdiğim gibi başım dik çıkıyordum. Tıpkı Babamın ve Oğlumun çıktıkları gibi. Siyasette Devlet'in verdiği maaş dışında tek bir lira kazancımız olmamıştı. Zaten olmaması gerekirdi. Haram yemedik, yedirmedik. Bilerek ve isteyerek kimseyi kırmadık, kimseye hainlik yapmadık. Seviyesiz, kavgacı, ağız bozuk siyaset üslubunun içinde hiç olmadık. Rakiplerimiz ve muarızlarımızla dahi beşeri ilişkilerimiz hep iyi oldu. Yeteri kadar faydalı olup olmadığımızı da insanımız karar vermeli... 1 Ağustos 2002 günü sabah saat 10.00'da, Selanik Caddesinde bulunan Genel Merkezimizdeki makam odasında Genel Başkan ÇİLLER'i ziyaret ettim. Samimi ve dostane bir görüşme oldu. Beni çok sıcak karşılamıştı. Kararım hakkında bilgi verdim. "Keşke bir dönem daha kalsaydınız. Urfa listesini de siz yapardınız" dedi. Bu sözlerinde de samimi olduğunu düşünüyorum. Benim Urfa listesini yapmak gibi bir hevesimin veya listede yer alabilmek hususunda bir endişemin olmadığını, ancak aktif siyasetten çekilme zamanımın geldiğini söyledim. Teklifi için teşekkürlerimi ifade ettim. Veda ederek, Partimiz ve kendisi için iyi dileklerde bulundum. "Yeteri kadar kaldım. Hatta fazla bile kaldım. Birileri bize git demeden gitmesini bilmeliyiz" diye de ekledim.

DYP Genel Başkanı Tansu Çiller 3 Kasım seçimlerinden sonra istifa etti. DYP, baraj altında kaldı (%9.54'ünü-3.008.942) aldı. AK Parti ise oyların %34.28'ini alarak (10.808.229) 363 milletvekili çıkararak tek başına iktidara geldi. DYP 0,5 puanla baraj altında kalmıştı. Bu süreci ve Cevheri hakkında Esat Kıratlıoğlu düşüncelerini şöyle açıklamıştır (Kıratlıoğlu, sözlü görüşme kaydı, 03.10.2021):

*Tansu Çiller, kendine bürokratlardan bir A Takımı kurdu. Partiyi geliştiren teşkilattan gelen insanlar olur. Kocasının ve iş adamlarının etkisine girdi. Çiller dönemi ikiye ayrılır: ilk 3 yıl bizi bakan yaptı danıştı. Partileri yaşatan insanlardır. Liderdir. DYP'de, AP'yi canlandıracak lider kadrosu yok. Bir genç nesil yok. **Politikada adam yetiştirilmez, adam yetişir.** Doğaldır bu. Adam kendisi yetişir. Politikada başarılı olmak için çok okuyacaksın, çok gezeceksin, çok insan tanıyacaksın. Bunlar olmazsa başarılı olamazsın. ... Milletvekili ve Bakan olarak çalıştım Süleyman Demirel'in yanında. Doğru Yol Partisi'ni de Cevheri ile birlikte biz kurduk. Tansu Çiller'i de Genel Başkan yapan biziz. İsteseydik ikimizden biri (Cevheri) Genel Başkan olurduk. Dolayısıyla, politik dönemim aşağı yukarı Necmettin Cevheri ile birlikte geçti. Bakan olarak Genel Başkan Yardımcısı olarak ve Parti'nin üst düzey yönetiminde birlikte geçti. BTP kuruldu ömrü beş gün sürdü. BTP'nin Türkiye Demokrasisindeki yeri İhtilalciler tarafından kapatıldı ve İhtilalcilerin yüz karası bir hareketti. Demirel olmasaydı Özal diye bir kişi olmazdı. Özal müsteşar yapan Süleyman Demirel idi."*

Sonuç yerine, siyasi hayatının 30 yılını birlikte çalıştıkları Süleyman Demirel'e göre Necmettin Cevheri şöyledir (<https://www.sanliurfaolay.com/makale/necmettin-cevheri-icin-ne-dediler-4304> 18.09.2023) :

"Necmettin Cevheri'yi anlatarak bitiremem. Kendisi Türkiye'ye mal olmuş bir arkadaştır. O, hep benim yanımdadır. 1977'de Urfa tünellerinin temelini atarken, 1994'de Urfa tünellerini açarken benim yanımdadır. Keban barajının, Karakaya barajının temelini atarken benim yanımdadır. 90'lı yıllarda Birecik barajının, Karkamış barajının temellerini atarken benim yanımdadır. Harran üniversitesinin

temellerini atarken, Harran üniversitesini açarken benim yanımdadır. Urfa'da ne yapılmışsa, devlet hastanesinden yola kadar, sanayi bölgesinden okullara kadar, yaptığımız her işte benimle beraberdir. Yalnız Urfa'da değil Türkiye'nin çeşitli yerlerinde yaptığımız hizmetlerde hep benimle beraberdir."

Sonuç

Türkiye'nin (1951-2002) yılları arasında yaşanan siyasi süreci, Necmettin Cevheri'nin bizzat kaleminden ve yakın çalışma arkadaşlarıyla yapılan görüşmelerden elde edilen verilerle yaptığımız bu çalışmada, aşağıdaki sonuçlara varılmıştır:

- 1.) Necmettin Cevheri; HİF, DP, AP ve DYP siyasi düşüncesine bağlı olan liberal muhafazakâr bir siyasi düşünceye sahiptir.
- 2.) Cevheri, DP ve lideri Adnan Menderes'ten gelen Büyük Türkiye idealine bağlı olarak Türkiye'yi büyütme uğruna şahsi ve parti üstü bir düşünceye sahip olarak Güneydoğu Anadolu Projesini (GAP)'in en kritik dönemde temellerini atmış ve çok sayıda önemli eserleri Türkiye'ye kazandırmıştır.
- 3.) Liyakat ve ehliyeti ideolojiden, akraba ilişkilerinden ve particilikten üstün tuttuğu görülmüştür.
- 4.) Cevheri, 51 yıllık siyasi hayatı boyunca aşırılıklardan uzak, ifrat ve tefrit arasında dengede durmuştur. DP ve AP köklerinden gelen DYP'nin kurumsallaşması için siyasetçilerin ve zamanın ruhuna inanmış ve bu konuda gençlerin önünü açarak, zamanın ruhunu okuyabilmişti.
- 5.) Bulunduğu tüm siyasi görevlerde, Cevheri'nin ilk tavsiyesi olan, "devletin telefonuna, paraya ve halkın namusuna dikkat edilmesi gerektiği" tavsiyesi siyasetnamelerdeki, "Namusu

Rabbani (kanun), Mizanı dinari (para) ve Hâkimi insani (adalet) ilkelerine uygun olduğu görülmüştür.

- 6.) Son anına kadar sürekli okuyan kişiliğiyle Necmettin Cevheri, mutlaka yeni neslin tanınması gereken Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin, kadim siyasetname düşüncelerinin konuşulduğu ve yaşandığı derin kültürel kodlarına sahip müstesna bir aile ve nevi şahsına münhasır mümtaz kişiliğe sahip bir devlet adamı olarak, 51 yıllık siyasi hayatı boyunca maddi ve manevi bir olumsuzluğu duyulmamış örnek bir kişi olarak görülmektedir.
- 7.) Necmettin Cevheri'nin DYP'den ayrılmasıyla DYP, 2002 yılında baraj altında kalmış ve Türkiye siyasi hayatından silinmişse de Cevheri, önemli bir aktör olarak görülmüş ve onun siyasi referansı bugün de ülke siyasetinde önemli siyasi aktörler görev yapmaktadır.
- 8.) Galatasaray Lisesi ve Ankara Hukuk'tan iyi bir eğitimle yetişen Cevheri, 51 yıllık muhafazakâr siyasi hayatında zıt fikirlere sahip olduğu kişiler tarafından dahi takdir edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abadan, N. (1965). 1965 Seçimlerinin Tahlili. SBF Yayınları Ankara.
- Bilgiç, S. (1998). Hatıralar. Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Cevheri, N. (2013). Siyasette 51 Yıl. İstanbul: Grafik Tasarım.
- Cevheri, İ. C (2021). Görüşme kaydı
- Çavuşoğlu, H. (2009). Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileşme.
- , H. (2016). Süleyman Demirel'in Siyasal Hayatı ve Kişisel Özellikleri. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21, 3.
- Ensarioğlu, M.S.(2023): Sözlü görüşme, TBMM, Ankara.
- Kıratlıoğlu, Esat (2021): Sözlü görüşme, Angora Evleri (Ankara)
- Şeyhanlıoğlu, H. (2020). Türkiye'nin Siyasal Hayatında Demokrat Parti, KDY Yayınları, İstanbul
- (2022). Siyasi Muhafazakârlık ve Türkiye. KDY Yayınları. İstanbul
- (2011) 12 Temmuz 2011 ve 05 Temmuz 2021 Necmettin Cevheri ile sözlü görüşme (Ankara)
- (2023) Türkiye'nin Siyasi hayatında Necmettin Cevheri ile 51 Yıl, KDY Yayıncılık, İstanbul.
- Resmi Gazete, 12 Eylül 1987, Sayı: 19572.

Zeybek, Namık K.: (2021) Sözlü Görüşme, Ankara

<https://www.aa.com.tr/tr/politika/d-8-23uncu-yilini-kutluyor/1877799>

<https://www.sanliurfaolay.com/makale/necmettin-cevheri-icin-ne-dediler-4304-18.09.2023>) :

EXTENDED ABSTRACT

Necmettin Cevheri was a lawyer, politician and statesman who served as the Minister of Justice Agriculture, Rural Affairs Minister, Minister of State and Deputy Prime Minister in Türkiye. He was born in Şanlıurfa. He had a large family and this family had important roles in Türkiye history. His father had been awarded with a red ribbon medal of independence due to his contributions for the salvage of Urfa during the Independence War. Like his father, Necmettin Cevheri who was graduated from Galatasaray Lycee and after completing the Ankara University Faculty of Law, served the nation and the state for nearly a century under the umbrella of a large family and was influential in Turkey's political life between 1965 and 2002. His political life, which started with the Democrat Party in 1951, due to the death of his father, Hacı Ömer Cevheri, in a traffic accident during his two-year Democratic Party (DP) parliamentary term, continued with the True Path Party (DYP), which had the same ideology, in 2002. In his 51 years of political life, he has occupied essential positions of the party, such as the DP's Şanlıurfa provincial chairman, vice president and election affairs chairman, as well as minister, deputy prime minister and acting prime minister in the government. For this reason, in the seven regions of Turkey, but especially in the Eastern and Southeastern Anatolia Regions, in Turkish political life, especially in the Eastern and Southeastern Anatolia Region, Necmettin Cevheri was considered to be a starlike his name, a symbol of respect with his surname "ore", a statesman, big brother, heavyweight of the DYP, Demirel's right-hand man and in his 51-year political life he was identified with the GAP.

Methods

In this study, the political life of Turkey between the years 1951-2002 is reviewed. Adalet Party, DYP and Necmettin Cevheri, which are considered as a follow-up of the Democrat Party have been at the center of politics. Necmettin Cevheri's childhood, his family and the Turkish Political Life of the 1950s, Necmettin Cevheri's stance against the military coups of 1960, 1971 and 1980,

and Süleyman Demirel's position between 1993-1999, from the establishment of the AP, BTP and DYP to the change of vision have been reflected in the paper. The leadership of Tansu Çiller, which started in the DYP after she became the President, and the change in the showcase that started in the DYP were prepared with the historical method. Here, the reasons for the failure of Çiller and DYP are also explained. In this study, the political, economic and social life of Turkey, especially Southern and Eastern Anatolia, between the years 1951-2002, the first coalition and minority governments formed in Turkey after the DP leader and executed Adnan Menderes period, in a short lifetime. their upheavals, plots and exemplary betrayals, the good and bad days of DP and its successor AP, such as the 27 May, 12 March, 12 September and Güneş Motel incidents, their disintegration with the MNP, MHP and DP; A Turkey that reached 5 percent inflation and 7 percent growth rate with the EP between 1964-69, how the EP was disintegrated just like the internal disintegration of the DP in the period after 1950-55, military coups are explained. In this study, in which we try to explain the political process of Turkey between the years (1951-2002), on his life, from Necmettin Cevheri's own pen and with supporting information; The process of achieving the Great Türkiye goal is seen. The process experienced for the goal of Democracy, Justice and the Right Way has been seen. It has been seen that Turkey has gone backwards, condemned to short-lived governments, collapsed the economy and increased terrorist incidents.

Results

The aim of this study, in which the conclusions reached in items are explained, is to explain some of the dark points in our political life through the period of Necmettin Cevheri. For this purpose, written statements from Cevheri himself, open sources and interviews with important political figures of the period were conducted. It has been seen that the state's telephone, the honor of the people and the conditions of being careful about money have been the main rule in his political life and complied. It is due to the fact that it aims to ensure that Necmettin Cevheri, who is an important role model to take lessons and to stay away from mistakes and continue his success for humanity and our country, is recognized for the first time in the academic community.